

نشریه مطالعات نواحی شهری دانشگاه شهید باهنر کرمان
سال چهارم، شماره ۱، پیاپی ۱۰، بهار و تابستان ۱۳۹۶

نقش مراکز مذهبی در ایجاد همبستگی میان شهروندان با رویکرد سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: شهر فردوسیه)^۱

دکتر علی شمس‌الدینی

استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران

میشم رضائی^۲

مدرس گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی شهر ری، شهر ری، ایران

چکیده

در دوران شهرنشینی حاضر به ویژه در جوامع جهان سوم که بی‌اعتمادی و عزلت بر زندگی اکثریت شهروندان سایه افکنده است، تلاش در جهت همبستگی اجتماعی و بالابردن سرمایه اجتماعی درون شهرها از مهم‌ترین اهداف برنامه‌ریزان و مدیران شهری می‌باشد. به این منظور مذهب با تکیه بر ابزارهای مادی و معنوی خود نقشی به سزا در بالابردن حس تعلق و اعتماد اجتماعی و مهم‌تر از همه ایجاد وفاق و همبستگی اجتماعی بین شهروندان می‌تواند داشته باشد. هدف از این مطالعه، بررسی نقش مراکز مذهبی به ویژه مسجد در ایجاد همبستگی میان شهروندان با رویکرد سرمایه اجتماعی در مسجد جامع شهر فردوسیه شهرستان شهریار می‌باشد. جامعه پژوهش را تمام شهروندان شهر فردوسیه تشکیل می‌دهند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه است. برای انجام این تحقیق با توجه به حجم نمونه تعیین شده از طریق جدول مورگان، تعداد ۳۴۱ پرسشنامه میان شهروندان مورد مطالعه توزیع شد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل سازی معادلات ساختاری و با رویکرد حداقل مربعات جزئی (PLS) از طریق نرم‌افزار Smartpls.2 استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان داد که مدل ایجاد شده برای ایجاد همبستگی میان شهروندان از برازش مناسبی برخوردار بود و عوامل پیشنهاد شده به خوبی توانایی اندازه‌گیری مفهوم مورد نظر را دارند. بارهای عاملی به دست آمده برای متغیرهای مشاهده شده بالاتر از ۰/۵ بود و سازه‌ها از روایی و پایایی مناسبی برخوردار بودند؛ همچنین، بر اساس مدل ایجاد شده از طریق مدل‌یابی ساختاری، اعتماد و مشارکت ارتباطی معنادار و مثبت با همبستگی اجتماعی داشتند، در حالی که انسجام اجتماعی ارتباطی معنادار با همبستگی اجتماعی نداشت.

واژه‌های کلیدی: سرمایه اجتماعی، مشارکت، انسجام اجتماعی، همبستگی اجتماعی، شهر فردوسیه.

^۱ - صفحات: ۸۸-۶۹

دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۱۲/۱۱

پذیرش نهایی: ۱۳۹۵/۳/۱۸

DOI: 10.22103/juas.2017.1012

meysamrezaei86@gmail.com

^۲ - نشانی پست الکترونیک نویسنده مسئول:

مقدمه

رشد فزاینده ابعاد شهرنشینی و شکل‌گیری مقیاس‌های جدیدی از شهرها در طی چند دهه اخیر موجب شده‌است که شهر و شهرنشینی با چالش‌های نوینی مواجه گردد (فریدمن، ۱۹۹۳). یکی از مهم‌ترین مباحث و مواردی که شهرهای رو به توسعه و به ویژه در جهان سوم با آن مواجه هستند؛ مسائل اجتماعی و فقدان شاخص‌های سرمایه اجتماعی اعم از اعتماد اجتماعی و اطمینان اجتماعی درون نواحی و محلات شهری است. که خودبه‌خود سبب پایین آمدن مشارکت شهروندان، رواج بدبینی و بی‌اعتمادی بین ساکنین و حتی بین مردم و مجموعه مدیریت شهری شده‌است. تحولات ساختاری و بروز مسائل و مشکلات اقتصادی، اجتماعی و کالبدی مانند رشد سریع شهرنشینی، مهاجرت‌های روستایی لجام گسیخته به کلان‌شهرها و کاهش تجانس فرهنگی باعث شده که تعاملات اجتماعی مردم در سطح محله به حداقل برسد و این خود آغاز بحران عدم وفاق و همبستگی اجتماعی است (شیخی، ۱۳۸۹: ۴).

به این منظور در میان انبوه مهاجرانی که به حاشیه شهرهای بزرگ هجوم آورده‌اند، محله در مقام خاستگاه و بنیان شکل‌دهنده هویت ساکنین، قدرت تعیین‌کننده خود را از دست داده است. مطالعات زیادی در یکی دو دهه اخیر صورت گرفته است که هر یک به نوعی سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و مدیریت شهری را از خردترین واحد شهر؛ یعنی محله، مورد مطالعه قرار داده است (مادانی‌پور، ۲۰۰۳).

امروزه بستر اجتماعی محلات (خصوصاً محلات فرودست شهری) از نظر سرمایه و دارایی‌های نشأت گرفته از شبکه روابط ساکنین و نحوه تعامل آنها با همدیگر بسیار ضعیف و فقیر است و افراد، بیشتر از آن‌که شهروند باشند؛ باید آنها را مردم خطاب کرد؛ علاوه بر تأثیراتی که تاریخ مذکور بر جای گذاشته است، نبود و یا کم بودن زمینه‌های مشارکت شهروندان در اداره امور شهر، آنان را به افرادی منزوی تبدیل کرده و در عوض شکل دادن به اجتماع شهروندان بیشتر به انبوه‌ها و توده‌هایی می‌ماند که همیشه چشم انتظار انجام کار از سوی فرا دستان هستند (توسلی، ۱۳۹۳: ۴۷-۴۴). چنین بحرانی باعث شده‌است که مدیریت شهری نیز در مقام متولی سامان دادن به

مسائل شهری، با مردمی منفعل روبه‌رو باشد که با عدم مشارکت در فرآیندهای مدیریتی، هزینه‌های کلانی را به پروژه‌های مختلف تحمیل کنند (نیکزاد، ۱۳۹۴: ۴۴). به‌منظور تحقق توسعه پایدار شهری باید شرایطی فراهم شود تا امکان بسترسازی توسعه پایدار انسانی و بهبود رفاه اجتماعی شهروندی، فراهم شود که در این بستر می‌توان به برقراری عدالت اجتماعی (هاروی، ۱۳۸۲: ۹۴)، تقویت ساختارهای همبستگی اجتماعی هم‌چون تعهد و مسئولیت‌پذیری، تقویت بنیان‌های اجتماعی و خانوادگی اشاره نمود (شیعه، ۱۳۸۵: ۷۰).

در این میان دین نقش اساسی با کارکردی مشخص در زندگی اجتماعی انسان‌ها دارد. به نحوی که نمادها و شعایر دینی غالباً با فرهنگ مادی و هنری جوامع در هم آمیخته است (گیدنز، ۱۳۸۵: ۴۹۷). به طور مثال در سراسر سرزمین‌های اسلامی قوانین دینی و شرعی در همه امور مادی و معنوی اجتماعات به خصوص در ساختارهای اساسی روستاها و شهرهای این کشورها جاری و ساری می‌باشد (افشار، ۱۳۸۳: ۴۳-۴۱). در این بین مسجد، محل تجلی مجموعه‌ای از هنرهایی است که مصداق مسلم هنر شهودی است. به عبارت دیگر، در مساجد نه تنها دین با هنر ملاقات می‌کند بلکه مهم‌ترین نمودهای هنر اسلامی، معماری مساجد و ویژگی‌های بارز آن است.

مجموعه‌ای از جلوه‌های هنری را می‌توان در مساجد مشاهده نمود که از آن باید به هنر پرستش‌گاهی یا هنر قدسی یاد کرد (پیرنیا، ۱۳۸۵: ۲۲۵). همچنین، مساجد از آغاز اسلام تا کنون ضمن اینکه محل عبادات و مأوای دادرسی و برآوردن حاجات افراد بوده است؛ محل تجمع، نشست، تصمیم‌گیری‌های سیاسی و اجتماعی در طی تاریخ نیز بوده است. همواره مساجد نقشی به سزا در تعاملات و مراودات اجتماعی- سیاسی و حتی مدیریتی هر شهر و بلادی داشته است. هدف اصلی از این پژوهش، بررسی نقش مساجد در ایجاد همبستگی میان شهروندان با رویکرد سرمایه اجتماعی در شهر فردوسی از توابع شهرستان شهریار می‌باشد؛ همچنین، اهداف جزئی تحقیق شامل موارد زیر است:

- بررسی اعتماد شهروندان در مسجد جامع شهر فردوسی در ایجاد همبستگی میان آنان.

- بررسی مشارکت شهروندان در مسجد جامع شهر فردوسیه در ایجاد همبستگی میان آنان.
- بررسی انسجام اجتماعی شهروندان در مسجد جامع شهر فردوسیه در ایجاد همبستگی میان آنان.

در ادامه تحقیق فرضیه‌های پژوهش به این شرح در نظر گرفته شدند:

- اعتماد شهروندان در مسجد جامع شهر فردوسیه در ایجاد همبستگی میان آنان نقش دارد.
- مشارکت شهروندان در مسجد جامع شهر فردوسیه در ایجاد همبستگی میان آنان نقش دارد.
- انسجام اجتماعی شهروندان در مسجد جامع شهر فردوسیه در ایجاد همبستگی میان آنان نقش دارد.
- سرمایه اجتماعی شهروندان در مسجد جامع شهر فردوسیه در ایجاد همبستگی میان آنان نقش دارد.

سرمایه اجتماعی منبعی اجتماعی است که می‌توان به عنوان یک سرمایه گذاری برای به دست آوردن یک منبع جدیدی در جامعه در نظر گرفته شود. سرمایه اجتماعی برای توسعه انسانی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و ثبات دموکراتیک مورد نیاز می‌باشد. مشکلات متعدد و انحرافات که کشورها به آن مبتلا شدند عمدتاً ناشی از توقف سرمایه اجتماعی در حال رشد در همین جوامع است (سوریا، ۲۰۱۶: ۲۳۰).

سرمایه اجتماعی به سه دیدگاه مختلف می‌تواند نزدیک شود و از نظر ساختاری نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از منابع در دسترس می‌باشد که از مشارکت در شبکه‌های اجتماعی به دست آمده و اگر چه در ابتدا سرمایه اجتماعی یک ویژگی فردی بود ولی در حال حاضر یک ویژگی با فرض اعتماد متغیر می‌باشد که روابط اجتماعی و تبادل اشتراکات را تسهیل نموده است (ویلار و کارتس، ۲۰۱۶: ۵۸)؛ همچنین، سرمایه اجتماعی ابزاری برای ارزیابی بهره‌گیری از اعتماد، هنجارها و شبکه‌های جوامع ارزیابی شده برای اندازه‌گیری سطحی از سرمایه است و در اینجا نقش گروه‌ها و نهادهای جامعه حائز اهمیت می‌باشد (یووریک پراسیکا و ریزال سوتیکنو، ۲۰۱۵: ۳۷۳).

پورتس در میان محققانی است که حضور سرمایه اجتماعی را در جامعه مهاجر تسخیر شده می‌داند او سرمایه اجتماعی را به عنوان توانایی برای صادر کردن دستور

برای منابع کمیاب به موجب عضویت در شبکه و ساختارهای گسترده‌تر تعریف کرده است (هاساناح، ۲۰۱۵: ۳۸۶). در ادامه به تعاریفی از مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی اشاره خواهیم کرد. یکی از مؤلفه‌های مشارکت می‌باشد که کلمه‌ای عربی بر وزن مفاعله است که در ادبیات عرب به معنای معاشرت و همراهی در کار به کار رفته و در زبان فارسی در معانی شرکت دادن، انبازی کردن و تعیین سود یا زیان دو یا چند تن که با سرمایه‌های معین در زمان‌های مشخص به بازرگانی پرداخته‌اند، استعمال شده است.

معادل مشارکت در زبان انگلیسی نیز در مفهوم، با یکدیگر عمل کردن، سهمی از چیزی بردن و عمل متقابل اجتماعی در یک گروه به کار رفته است (اصلانی و فتاحی، ۱۳۹۳: ۶۵). در دایره‌المعارف برنامه‌ریزی شهری مشارکت عمومی اینگونه تعریف شده است؛ مشارکت عمومی در شهر سازی ابزاری است که به وسیله آن اعضای جامعه قادر می‌شوند تا در تدوین سیاست‌ها و طرح‌های شرکت که بر روی محیط زندگی آنها مؤثر هستند (حسینی، ۱۳۸۲: ۱۵). مؤلفه دیگر سرمایه اجتماعی اعتماد می‌باشد که فرهنگ آکسفورد در تعریف اعتماد آورده است که اعتقاد یا میل به اینکه می‌توان به خوبی، قدرت، توانایی چیزی یا کسی تکیه کرد (قره‌خانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۴۱).

در نوشته‌های جامعه‌شناختی مفهوم اعتماد اجتماعی هم به عنوان ویژگی افراد، ویژگی ارتباطات اجتماعی و هم ویژگی نظام اجتماعی با تأکید بر رفتار مبتنی بر تعاملات و سوگیری‌ها در سطح فردی مفهوم سازی شده است (ظہیری‌نیا و نیکخواه، ۱۳۹۴: ۱۲۶). به بیانی دیگر از عوامل مهم و مؤثر در انسجام و یکپارچگی جامعه وجود اعتماد در بین افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی است. زمانی که اعتماد اجتماعی تحت تأثیر عوامل مختلف دچار فرسایش شود نظم و انسجام اجتماعی نیز با چالش‌هایی مواجه می‌گردد (منصوریان و قدرتی، ۱۳۸۸: ۱۹۰). در نهایت مؤلفه سرمایه اجتماعی می‌باشد که کارایی و نقش مساجد را در همبستگی میان شهروندان نشان می‌دهد و نوآوری نقشی محوری و تأثیرگذار در فرآیند کارایی بازی می‌کند. از این رو کارایی نوآوری به عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی در کنار شیوه‌های مستقر در نهادها

می‌باشد (ملکی پور، ۱۳۹۲: ۱۹)؛ همچنین، نوآوری به عنوان یک شایستگی است که منجر به مزیت رقابت و کارایی سازمانی می‌شود (گاینور، ۲۰۰۲).

نتایج به دست آمده از تحقیقات پژوهش‌گران حاکی از این است که رابطه بین نوآوری و کارایی مبهم می‌باشد (یان‌لین، ۲۰۰۷). از این رو بعضی از مطالعات ارتباط مثبت، بعضی ارتباط منفی و یکسری دیگر هیچ ارتباطی را گزارش نکرده‌اند (کاپون، ۱۹۹۰). این نتایج متناقض می‌تواند به دلیل عملکرد متفاوت نوآوری در کارایی سازمان‌ها باشد (دامان‌پور، ۲۰۰۲).

داده‌ها و روش‌شناسی

با توجه به اهداف و مؤلفه‌های مورد بررسی، نوع تحقیق، کاربردی و روش بررسی آن توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری تحقیق، شامل کلیه شهروندان محله فردوس در شهر فردوسی-شهرستان شهریار است که تعداد جمعیت این محله بر طبق ممیزی سال ۱۳۹۳ که در سطح شهر انجام گرفت حدوداً ۹۹۷۰ نفر می‌باشد. نمونه مورد نظر ما از جامعه نام برده شده است. به منظور محاسبه حجم نمونه، با استفاده از جدول مورگان، تعداد ۳۴۱ نفر به عنوان نمونه و با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده با انتساب متناسب انتخاب شدند. اما در نهایت تعداد ۳۲۸ پرسشنامه قابل ارزیابی بود. ابزار گردآوری اطلاعات برای بررسی نقش مساجد برای ایجاد همبستگی میان شهروندان، پرسشنامه و مطالعه اسناد و مدارک بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و بررسی ارتباط میان عوامل و تعیین سهم هر یک از آنان از مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شده است.

مدل معادلات ساختاری یک رویکرد آماری جامع برای آزمون فرضیه‌هایی درباره روابط بین متغیرهای مشاهده شده و متغیرهای مکنون می‌باشد. از طریق این رویکرد می‌توان قابل قبول بودن مدل‌های نظری را در جوامع خاص آزمون کرد و از آنجایی که اکثر متغیرهای موجود در تحقیقات به صورت مکنون یا پوشیده و پنهان می‌باشد، ضرورت استفاده از این مدل‌ها روز به روز بیش‌تر می‌شود (جیانگ، ۲۰۰۹: ۵). برای بررسی تأثیر متغیرها، بررسی روایی و پایایی ابزار گردآوری داده‌ها و همچنین بررسی روابط و فرضیه‌ها، روش حداقل مجذورات جزئی (SMART PLS) به کار گرفته شد.

این روش در دو مرحله یا گام اجرا و تفسیر می‌شود: آزمون مدل اندازه‌گیری با بررسی پایایی و اعتبار ابزارهای اندازه‌گیری و آزمون مدل ساختاری یا بررسی روابط و فرضیه‌های پژوهش. آزمون مدل اندازه‌گیری شامل بررسی پایایی (همسانی درونی) و روایی (اعتبار واگرا) سازه‌ها و ابزارهای پژوهش می‌شود (خادم و همکاران، ۱۳۹۴: ۲). جهت بررسی اعتبار سازه‌ها فرنل و لاکر (۱۹۸۱) سه ملاک را پیشنهاد می‌کنند که شامل: اعتبار هر یک از گویه‌ها، اعتبار ترکیبی هر یک از سازه‌ها و متوسط واریانس استخراج شده.

در مورد اعتبار هر یک از گویه‌ها، بار عاملی $0/7$ و بیشتر هر گویه در تحلیل عاملی تاییدی نشان‌گر سازه خوب تعریف شده‌است و همچنین بار عاملی گویه‌ها باید حداقل در سطح $0/01$ معنادار باشد (گیفن و استراب، ۲۰۰۵). مقادیر قابل پذیرش اعتبار ترکیبی برای هر یک از سازه‌ها باید $0/7$ یا بیشتر باشد. فرنل و لاکر (۱۹۸۱) مقادیر $0/5$ و بیشتر را برای متوسط واریانس استخراج شده سازه‌ها توصیه می‌کنند و این امر به معنای آن است که سازه مورد نظر حدود ۵۰ درصد و یا بیشتر واریانس نشانگرهای خود را تبیین می‌کند (چین، ۱۹۸۸). برای بررسی روایی یا اعتبار واگرای سازه‌ها، چین (۱۹۸۸) توصیه می‌کند که جذر متوسط واریانس استخراج شده یک سازه باید بیشتر از همبستگی آن سازه با سازه‌های دیگر باشد (چین، ۱۹۸۸). این امر نشانگر آن است که همبستگی آن سازه با نشانگرهای خود بیشتر از همبستگی‌اش با سازه‌های دیگر است. برخی از تحقیقات داخلی و خارجی که در رابطه با موضوع انجام شده به شرح ذیل است.

صفائیان (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان «برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای با تأکید بر سرمایه اجتماعی» نشان داد که نوع ارزیابی ساکنان از محیط محله با میزان سرمایه اجتماعی ارتباط دارد. اگر چه این ارتباط به لحاظ آماری معنی‌دار نیست؛ همچنین، در شرایط ساختار جمعیتی یکسان، میزان سرمایه اجتماعی با میزان جمعیت و اندازه فیزیکی محله رابطه معکوس دارد یعنی با کم شدن جمعیت و مساحت، میزان سرمایه اجتماعی افزایش می‌یابد.

خوش‌فر و همکاران (۱۳۹۲) در تحقیقی با عنوان «سرمایه اجتماعی و پایداری شهری» نشان داد که میزان سرمایه اجتماعی و وضعیت پایداری شهری در بین محلات مورد مطالعه متفاوت بوده است. در نهایت از طریق تحلیل داده‌ها و آزمون‌های آماری، این‌گونه استنباط شد که بین سرمایه اجتماعی و پایداری در شهر گرگان رابطه مثبت و معناداری برقرار است؛ بنابراین، سرمایه اجتماعی بالا وسیله‌ای برای افزایش پایداری شهری و ایجاد همبستگی در مردم می‌باشد و بر عکس سرمایه اجتماعی پایین می‌تواند موجبات ناپایداری را برای ابعاد ساختاری شهر اعم از اقتصاد، اجتماع، نهادها، فضا و محیط زیست فراهم آورد.

سجادی و همکاران (۱۳۹۰) در تحقیق خویش با عنوان «چالش‌های پیش روی نظام مدیریت محله محور (با تأکید بر کلان‌شهر تهران» نشان دادند که ویژگی‌ها و محدودیت‌های ساختار شبکه مدرنیستی حاکم بر نظام مدیریت شهری کشور یعنی غیرمشارکتی بودن، متمرکز، بخشی، از بالا به پایین، بوروکراتیک، سیاست‌زده، فاقد اندیشه و فرایند توسعه شهری، فاقد انطباق سلسله‌مراتب ساختار مدیریتی با سازمان فضایی شهر و... می‌باشد و در این میان ناهماهنگی‌های موجود در بین سازمان‌های اجرایی از یک سو و تنگناهای مالی، مدیریتی، نیروی انسانی، حقوقی و قانونی از سوی دیگر مهم‌ترین موانع پیش‌روی نظام مدیریت محله محور می‌باشد.

مجیدی خامنه و کولیوند (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان تحلیل ساختار فضایی محله شهری بر مبنای توسعه پایدار اجتماع محور (مطالعه موردی: محله دارآباد تهران) نشان دادند که مشارکت مردم محله، مدیریت مردم محله، تکوین و تقویت سرمایه اجتماعی و ترغیب آنها در جهت پایداری از اهداف اصلی آن می‌باشد؛ بنابراین، یکی از ملزومات مهم پذیرش کلیه افراد و تنوع فرهنگی آنها از سوی مدیران و مردم همان محله است. ربانی و حبیبی (۱۳۹۰) در پژوهشی به بررسی نقش فضاهای شهری در ایجاد سرمایه اجتماعی در شهر شهرکرد پرداختند. نتایج تحقیق بر وجود رابطه معنادار بین وضعیت کیفی فضاهای شهری با ابعاد تناسب، هویت، سرزندگی و دسترسی به فضای شهری و سرمایه اجتماعی با ابعاد اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی گواهی می‌دهد.

خادم‌الحسینی و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «اداره مردمی شهر و مشارکت شهروندان در مدیریت شهری (منطقه ۵ اصفهان)» تهیه و به این نتیجه رسیدند که جامعه محوری و مشارکت به دلیل فقدان الگوی حکمرانی خوب شهری، به شکل واقعی اتفاق نیافتاده است. نوابخش و فیروزآبادی (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان «انسجام اجتماعی شهری و عوامل مرتبط با آن در شهر کرمانشاه» دریافتند که بین متغیرهای اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی با انسجام اجتماعی رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد.

نتایج تحقیق خاوری و خاوری (۱۳۹۰) با عنوان «بررسی تأثیر شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر وضعیت اقتصادی محله؛ مطالعه موردی: محله طلب» نشان داد سه متغیر شبکه اجتماعی و اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی از سطح معناداری زیر ۰/۰۵ برخوردار بوده‌اند. بدین معنی که شاخص‌های شبکه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت و همین طور سن افراد و نوع اعتقادات دینی شاخص‌های مهم و تأثیرگذار بر نگاه مشارکتی ساکنان در فعالیت‌های اقتصادی اشتراکی می‌باشد. یافته‌ها همچنین نشان می‌دهد، هر چه شاخص‌های سرمایه اجتماعی ارتقاء یابد وضعیت اقتصاد اشتراکی بین ساکنان افزایش خواهد یافت.

طالبی نژاد (۱۳۸۹) در تحقیق «بررسی جایگاه کارکرد و کاربرد دو الگوی مشارکت اجتماعی (شورایاری) و (مدیریت محله) در تحقق نظارت همگانی» بیان می‌کند که شورایاری و مدیریت محله در تهران می‌توانند؛ الگوهای کاملی از مشارکت اجتماعی برای نظارت همگانی تلقی شوند و باعث افزایش سرمایه اجتماعی، تحقق تکالیف و حقوق شهروندی، افزایش اعتماد اجتماعی، مشارکت و نظارت عمومی و تحقق حکم روانی مطلوب گردد. وندرسمن^۱ (۲۰۰۸) به بررسی کیفی ابعاد نظری طرح مشارکت اجتماعی، رابطه مشارکت شهروندی و مراکز اجتماعات محلی پرداخته است. نتایج نشان داد که ویژگی مشارکت کنندگان در افراد مجرد بیشتر است که علت اصلی آن تعریف راهکارها و مکانیزم‌های متناسب با نیازهای جوانان است.

^۱ Wandersman

ورگالنی (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان «انسجام اجتماعی در اروپا» به بررسی رابطه بین انسجام اجتماعی و نابرابری‌های اجتماعی در اروپا پرداخته است. از نظر وی نابرابری در سطحی کلی بر انسجام اجتماعی تأثیرگذار است؛ به طور دقیق‌تر، رابطه معناداری بین دو فرضیه اصلی تحقیق، نابرابری اقتصادی و انسجام اجتماعی وجود دارد؛ همچنین، این رابطه تحت تأثیر جنبه‌های دیگری از نابرابری‌های اجتماعی از قبیل عدم همبستگی میان مردم و موقعیت افراد در نظام قشربندی و سطح آموزش و پرورش آنهاست.

شهر فردوسی که در شهرستان شهریار واقع شده است، دارای مساحتی حدود ۳۲۹ هزار مترمربع می‌باشد. این شهر از تجمع پنج محله به نام‌های فردوس، عباس‌آباد، محمودآباد، عبدآباد و خاوه تشکیل شده است. جامعه آماری این پژوهش، همه خانوارهای ساکن در شهر فردوسی می‌باشد که جمعیت این شهر بر طبق ممیزی سال ۱۳۹۳ که در سطح شهر انجام گرفت ۳۰۵۷۷ هزار نفر است و پیش‌بینی جمعیت بر اساس مدل جمعیتی رشد نمایی در سال ۱۴۰۱ در حدود ۴۳ هزار نفر خواهد بود. این شهر از سمت شمال با شهر شهریار، از سمت غرب با شهر وحیدیه، از سمت شرق با دهستان اسدآباد و از سمت جنوب به شهرک مصطفی خمینی محدود می‌شود. شهر فردوسی از نظر موقعیت جغرافیایی به دلیل قرار گرفتن در مسیرهای ارتباطی، دارای موقعیتی مهم می‌باشد به طوری که ورودی‌های این شهر در مسیرهای ارتباطی مهمی قرار دارد.

بحث

نتایج تحقیق نشان داد که از لحاظ جنس، ۵۹/۸ درصد از شهروندان محله فردوس در شهر فردوسی - شهرستان شهریار را مرد و ۴۰/۲ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. از لحاظ تحصیلات، ۲۱/۳ درصد از شهروندان محله فردوس در شهر فردوسی - شهرستان شهریار دارای تحصیلات دیپلم، ۲۳/۲ درصد فوق دیپلم، ۳۸/۱ درصد کارشناسی، ۱۶/۵ درصد کارشناسی ارشد و ۰/۹ درصد دکتری هستند. متوسط سن شهروندان محله

فردوس در شهر فردوسیة- شهرستان شهریار، ۳۴ سال بود که کمترین آن ۲۱ سال و بیشترین آن ۷۱ سال بود (جدول ۱).

جدول ۱- اطلاعات جمعیت شناسی شهروندان محلّه فردوس در شهر فردوسیة

متغیر	موارد	تعداد	درصد
جنسیت	مرد	۱۹۶	۵۹/۸
	زن	۱۳۲	۴۰/۲
تحصیلات	دیپلم	۷۰	۲۱/۳
	فوق دیپلم	۷۶	۲۳/۲
	کارشناسی	۱۲۵	۳۸/۱
	کارشناسی ارشد	۵۴	۱۶/۵
	دکتری	۳	۰/۹
سن	۲۱-۳۱ سال	۱۵۴	۴۷
	۳۲-۴۲ سال	۸۵	۲۵/۹
	۴۳-۵۳ سال	۶۹	۲۱
	۵۴-۶۴ سال	۸	۲/۴
	بیشتر از ۶۵ سال	۱۲	۳/۷

ارزیابی الگوی مفهومی پژوهش

اولین نکته‌ای که در ارزیابی الگوهای انعکاسی باید مورد توجه قرار گیرد، تک بُعدی بودن شاخص‌های الگو است. بدین معنی که هر شاخصی در مجموعه شاخص‌ها، باید با یک مقدار بار عاملی بزرگ، تنها به یک بُعد یا متغیر نهفته بارگذاری گردد (جفن و همکاران، ۲۰۰۵). در مدل پژوهش نوعی از کاربرد مدل معادلات ساختاری آزمون می‌شود. داده‌های پژوهش به‌منظور تأیید روایی و پایایی ارزیابی و دو مدل اندازه‌گیری و ساختاری در بین متغیرهای پژوهش بررسی شدند. آزمون الگوی اندازه‌گیری شامل بررسی اعتبار (همسانی درونی) و روایی (روایی واگرا) سازه‌ها و ابزارهای پژوهش می‌شود. در مدل اندازه‌گیری، سوال‌های شماره ۱۲، ۱۳ و ۱۸ پرسشنامه، مربوط به متغیر مشارکت و انسجام اجتماعی، دارای بارهای عاملی ۰/۳۷، ۰/۴۵ و ۰/۲۴ بودند (کمتر از حد تعیین شده)، از تحلیل نهایی حذف

شدند. در جدول (۲) بارهای عاملی، آلفای کرونباخ و متوسط واریانس استخراج شده هر یک از سازه‌ها بعد از حذف سؤال‌های شماره ۱۲، ۱۳ و ۱۸ پرسشنامه، ارائه شدند. با توجه به جدول (۲)، شاخص پایایی ترکیبی برای متغیرهای اعتماد ۰/۹۰، مشارکت ۰/۸۹، کارایی ۰/۹۱ و متغیر همبستگی ۰/۸۷ می‌باشد که از حد تعیین کننده آن یعنی ۰/۷ بیشتر است. میانگین واریانس استخراج شده متغیرها نیز به ترتیب ۰/۶۷، ۰/۶۷، ۰/۵۷ و ۰/۵۷ می‌باشد که از حد مجاز آن یعنی ۰/۵ بیشتر است. این شاخص نشانگر پایایی مناسب ابزارهای پژوهش هستند؛ همچنین، ضریب آلفای کرونباخ تک تک سؤالات در متغیرهای سرمایه اجتماعی بالای ۰/۷ است؛ بنابراین، این سؤالات پایایی کافی را دارا هستند و بیشتر از تمامی همبستگی‌ها می‌باشد. این یافته نشانگر اعتبار مناسب ابزارها است.

جدول ۲- عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر سرمایه اجتماعی

عوامل	مؤلفه‌ها	بار عاملی	کرونباخ آلفا (α)	AVE	پایایی ترکیبی (CR)
اعتماد	اعتماد به نهادهای محله‌ای (فرهنگسراها و ...) در بین شهروندان	۰/۷۷	۰/۸۶	۰/۶۰	۰/۹۰
	اعتماد شهروندان به ارگان‌های دولتی	۰/۸۷			
	اعتماد به اهالی محل و شهروندان	۰/۸۵			
	اعتماد به شورای شهر، هیأت امنای محل و بررسی وضعیت محل	۰/۷۱			
	اعتماد به پاسخگویی شورای شهر در مقابل شهروندان	۰/۸۵			
	اعتماد به شورای شهر بر مبنای شاخص انتظارات ناظر بر نیازهای اجتماعی	۰/۵۴			
مشارکت	شرکت در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مدیریتی محله توسط شهروندان	۰/۸۵	۰/۸۴	۰/۶۷	۰/۸۹
	علاقه و اعتماد در مردم برای توسعه و پیشرفت	۰/۸۴			
	آشنا بودن شهروندان با فرایند و روش‌های مشارکتی و آگاهی از ظرفیت‌های مشارکت مردمی	۰/۸۴			
	ارزش و اعتبار قائل شدن نسبت به نظرات و خواسته‌های ساکنان شهر فردوسی	۰/۸۴			
	حس مالکیت در مردم و در نتیجه وجود انگیزه برای مشارکت	۰/۷۲			

۰/۹۱	۰/۶۷	۰/۸۸	۰/۸۸	وجود امنیت اجتماعی در دل محلات علاوه بر ایجاد کلاتری‌ها با استفاده از نگهبان محله و بر انگیزتن حس مسئولیت‌پذیری مردم	انسجام اجتماعی
			۰/۸۱	دائمی و مستمر بودن فعالیت‌های مدیریت محله	
			۰/۸۳	رضایت‌مندی اهالی محله از اقدامات مدیریت محله	
			۰/۷۵	مؤثر بودن اقدامات مدیریت محله برای دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده	
۰/۸۷	۰/۵۷	۰/۸۱	۰/۶۸	مراوده با دوستان و آشنایان	همبستگی اجتماعی
			۰/۸۴	تعهد و وفاداری به جمع	
			۰/۷۸	ترجیح منافع به منافع فردی	
			۰/۷۰	احساس تعلق	
			۰/۷۶	حس مالکیت در مردم و در نتیجه وجود انگیزه برای مشارکت	

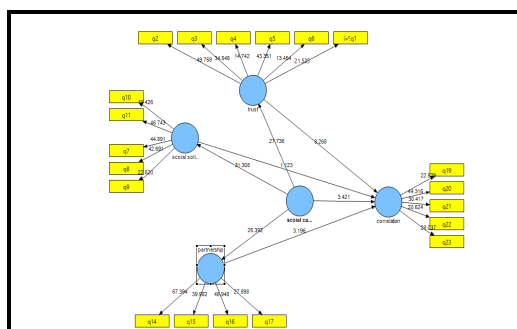
جدول (۳) نتایج مربوط به اعتبار ابزارها را نشان می‌دهد. همان‌طور که در این جدول دیده می‌شود، جذر میانگین واریانس استخراج شده برای تمامی متغیرها بیشتر از مقدار همبستگی آن با متغیرهای دیگر است. به عنوان مثال این مقدار برای متغیر مشارکت و انسجام اجتماعی ۰/۸۱ و بیشتر از تمامی همبستگی‌ها می‌باشد. این یافته نشانگر اعتبار مناسب ابزارها است.

جدول ۳- ماتریس همبستگی و جذر میانگین واریانس استخراج شده (قطر ماتریس) هر یک از متغیرهای پژوهش

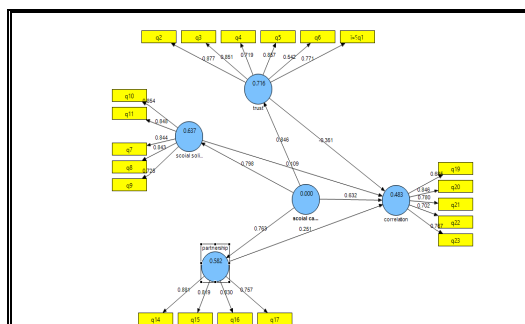
	همبستگی اجتماعی	اعتماد	مشارکت	انسجام اجتماعی	سرمایه اجتماعی
همبستگی اجتماعی	۰/۷۵*	-	-	-	-
اعتماد	۰/۳۵	۰/۷۷*	-	-	-
مشارکت	۰/۶۳	۰/۴۵	۰/۸۱*	-	-
انسجام اجتماعی	۰/۵۷	۰/۵۳	۰/۵۷	۰/۸۱*	-
سرمایه اجتماعی	۰/۶۱	۰/۷۲	۰/۷۶	۰/۷۹	۰/۶۰*

$\sqrt{\lambda_{AV}} = *$

به دنبال تحلیل و ارائه دستاوردهای تحقیق؛ شکل (۲) مدل اندازه‌گیری اولیه در حالت تخمین ضرایب استاندارد را نشان می‌دهد که می‌توان گفت کدام شاخص در اندازه‌گیری متغیر مربوطه‌اش سهم بیشتری و کدام شاخص سهم کمتری ایجاد می‌کند. یعنی هرچه بارهای عاملی بزرگتر باشد، سهم آن متغیر در اندازه‌گیری متغیر مربوطه‌اش بیشتر می‌شود. با توجه به شکل (۳) می‌توان دریافت که؛ در اندازه‌گیری متغیر اعتماد شاخص q2 (اعتماد شهروندان به ارگان‌های دولتی) سهم بیشتری ایجاد می‌کند. در اندازه‌گیری متغیر سرمایه اجتماعی شاخص q10 (وجود امنیت اجتماعی در دل محلات علاوه بر ایجاد کلاتری‌ها با استفاده از نگهبان محله و بر انگیزتن حس مسئولیت‌پذیری مردم) سهم بیشتری ایجاد می‌کند و در اندازه‌گیری متغیر مشارکت شاخص q14 (شرکت در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مدیریتی محله توسط شهروندان) سهم بیشتری ایجاد می‌کند.

شکل ۲- مدل اندازه‌گیری اولیه در حالت تخمین ضرایب استاندارد (PLS-A) بعد از حذف سؤالات

شکل ۳- مدل اندازه‌گیری اولیه در حالت معناداری ضرایب (BT) بعد از حذف سؤالات

پس از تأیید مناسب بودن مدل اندازه‌گیری باید به قابلیت اتکای مدل ساختاری اشاره کرد که دو شاخص برای این منظور به کار گرفته می‌شود. شاخص R^2 نیز نشان می‌دهد که متغیرهای پیش‌بینی (متغیرهای مستقل) چه مقدار از تغییرات متغیر همبستگی را تبیین می‌کنند. با توجه به نتایج جدول (۴) می‌توان دریافت که؛ اعتماد در حد قوی و به میزان ۷۱٪ رفتار همبستگی را پیش‌بینی می‌کند. مشارکت در حد قوی و به میزان ۵۸٪ رفتار همبستگی را پیش‌بینی می‌کند، انسجام اجتماعی در حد قوی و به میزان ۶۳٪ رفتار همبستگی را پیش‌بینی می‌کند و سرمایه اجتماعی در حد متوسط به بالا و به میزان ۴۷٪ رفتار همبستگی را پیش‌بینی می‌کند.

شاخص Q^2 نیز در پژوهش نشان می‌دهد که کیفیت مدل ساختاری در ماهیت اعتماد، مشارکت، انسجام اجتماعی و همبستگی در حد بالا می‌باشد. که با توجه به مثبت بودن آن می‌توان گفت، متغیرهای مستقل به صورت معناداری قادر به پیش‌بینی متغیر همبستگی بودند.

برای محاسبه معنی‌دار بودن مسیرهای مدل، روش‌های مختلفی وجود دارد، از جمله روش Z (مقادیر t -value) که در این روش برای تأیید معنی‌دار بودن مسیر، مسیر بین متغیرها بایستی رقمی بیشتر از $1/96$ داشته باشد تا بتوانیم صحت مسیر و همچنین معنادار بودن تمامی سوالات و روابط متغیرها را در سطح ۹۵٪ تأیید کنیم. نتایج بررسی فرضیه‌های پژوهش در جدول (۴)، گزارش شده‌است. با توجه به مقادیر ضریب مسیر و آماره t ، فرضیه‌های اعتماد و مشارکت مورد تأیید قرار می‌گیرد اما فرضیه مربوط به انسجام اجتماعی رد می‌شود.

جدول ۴- نتایج بررسی فرضیه‌های پژوهش

نتیجه آزمون	فرضیات	ضریب مسیر	آماره t (بوت استراپ)	$Q^2 > 0/15$	$R^2 > 0/19$
تایید	اعتماد شهروندان در مسجد جامع شهر فردوسیه در ایجاد همبستگی میان آنان نقش دارد.	۰/۳۵۱	۳/۲۶	۰/۳۹	۰/۷۱

۰/۵۸	۰/۳۹	۳/۱۹	۰/۲۵۱	مشارکت شهروندان در مسجد جامع شهر فردوسیه در ایجاد همبستگی میان آنان نقش دارد.	تایید
۰/۶۳	۰/۴۲	۱/۱۲	۰/۱۰۹	انسجام اجتماعی شهروندان در مسجد جامع شهر فردوسیه در ایجاد همبستگی میان آنان نقش دارد.	رد
۰/۴۸	۰/۲۷	۳/۴۲	۰/۶۳۲	سرمایه اجتماعی شهروندان در مسجد جامع شهر فردوسیه در ایجاد همبستگی میان آنان نقش دارد.	تایید

نتیجه گیری

این پژوهش با هدف بررسی نقش مساجد در ایجاد همبستگی میان شهروندان با رویکرد سرمایه اجتماعی در مسجد جامع شهر فردوسیه - شهرستان شهریار انجام شد. توجه به رویکرد سرمایه اجتماعی می تواند به درک صحیح تری از ایجاد همبستگی اجتماعی در میان شهروندان منجر شود. برای انجام این پژوهش، ۴ فرضیه در رابطه با سرمایه اجتماعی شکل گرفت. در این پژوهش از مدل یابی معادلات ساختاری و روش حداقل مربعات جزئی جهت آزمون فرضیه ها و برازندگی مدل استفاده شد. با آزمون فرضیه ها در این پژوهش نشان داده شد که یکی از عوامل اصلی مؤثر بر ایجاد همبستگی اجتماعی، سرمایه اجتماعی میان شهروندان می باشد. با توجه به نتایج به دست آمده در مجموع می توان گفت که سرمایه اجتماعی اثر مثبتی بر همبستگی اجتماعی دارد. این یافته با نتایج تحقیقات صفائیان (۱۳۹۳)، خوش فر و همکاران (۱۳۹۲)، طالبی نژاد (۱۳۸۹) مطابقت دارد.

یکی از عوامل اصلی مؤثر بر ایجاد همبستگی اجتماعی، اعتماد میان شهروندان می باشد. نتیجه آزمون این پژوهش نیز نشان داد که (اعتماد به نهادهای محله ای (فرهنگسراها و ...) در بین شهروندان، اعتماد شهروندان به ارگان های دولتی، اعتماد به اهالی محل و شهروندان، اعتماد به شورای شهر، هیأت امنای محل و بررسی وضعیت

محل، اعتماد به پاسخگویی شورای شهر در مقابل شهروندان و اعتماد به شورای شهر بر مبنای شاخص انتظارات ناظر بر نیازهای اجتماعی) موجب افزایش همبستگی اجتماعی میان شهروندان شهر فردوسیة شهرستان شهریار می‌شود. این یافته با نتایج تحقیقات ربانی و حبیبی (۱۳۹۰)، نوابخش و فیروز آبادی (۱۳۹۱)، طالبی‌نژاد (۱۳۸۹) خاوری و خاوری (۱۳۹۰) مطابقت دارد.

همچنین مشخص شد که وجود مشارکت میان شهروندان در ایجاد همبستگی اجتماعی میان آنان اثر مثبتی داشته است. عواملی نظیر (شرکت در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مدیریتی محله توسط شهروندان، علاقه و اعتماد در مردم برای توسعه و پیشرفت، آشنا بودن شهروندان با فرایند و روش‌های مشارکتی و آگاهی از ظرفیت‌های مشارکت مردمی، ارزش و اعتبار قائل شدن نسبت به نظرات و خواسته‌های ساکنان شهر فردوسیة و حس مالکیت در مردم و در نتیجه وجود انگیزه برای مشارکت) در ایجاد همبستگی اجتماعی میان شهروندان شهر فردوسیة شهرستان شهریار تأثیر مثبتی دارد. این یافته با نتایج تحقیقات خوش‌فر و همکاران (۱۳۹۲)، سجادی و همکاران (۱۳۹۰)، مجیدی خامنه و کولیوند (۱۳۹۱)، ربانی و حبیبی (۱۳۹۰)، نوابخش و فیروزآبادی (۱۳۹۱)، خاوری و خاوری (۱۳۹۰) مطابقت دارد.

نتایج تحقیق نشان داد که انسجام اجتماعی در ایجاد همبستگی اجتماعی میان شهروندان اثری معنادار نداشته است. ورگالنی (۲۰۱۱) در تحقیقی دریافت که رابطه معناداری بین دو فرضیه اصلی تحقیق، نابرابری اقتصادی و انسجام اجتماعی وجود دارد؛ همچنین، این رابطه تحت تأثیر جنبه‌های دیگری از نابرابری‌های اجتماعی از قبیل عدم همبستگی میان مردم و موقعیت افراد در نظام قشربندی و سطح آموزش و پرورش آنهاست.

فهرست منابع

۱. افشار، مهدی. (۱۳۸۳). شهرنشینی در اسلام. ترجمه: گزارش همایش بین المللی شهرنشینی در اسلام، جلد اول، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چاپ ۱، تهران.
۲. پیرنیا، محمد کریم. (۱۳۸۵). آشنایی با معماری اسلامی ایران. نشر سروش دانش، تهران.
۳. توسلی، غلامعباس. (۱۳۹۳): جامعه شناسی شهری. انتشارات جامعه شناسان، چاپ ۱، تهران.
۴. خادم الحسینی، احمد. قدرجانی، رضا. زاهدی یگانه، ا. (۱۳۹۱). اداره مردمی شهر و مشارکت شهروندان در مدیریت شهری (مطالعه موردی: منطقه ۵ شهرداری اصفهان). آمایش محیط، دوره ۵، شماره ۱۷، صص ۱۶۹-۱۵۳.
۵. خادم، م. رضوی، م. موسوی جهرمی، ی. (۱۳۹۴). بررسی عوامل شکل‌گیری سربزه‌های فناورانه حاصل از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در مناطق آزاد ایران. نشریه علمی-پژوهشی مدیریت نوآوری. سال ۴، شماره ۳، صص ۴۶-۲۳.
۶. خاوری، ف. ز. خاوری، ر. (۱۳۹۰). بررسی تأثیر شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر وضعیت اقتصادی محله؛ مطالعه موردی: محله طلاب. مدیریت شهری. بهار و تابستان، دوره ۹، شماره ویژه‌نامه، صص ۲۹۲-۲۷۷.
۷. خوش فر، غلام. بارگاهی، ر. کرمی، ش. (۱۳۹۲). سرمایه اجتماعی و پایداری شهری. فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات شهری، شماره ۸، صص ۴۶-۳۱.
۸. ربانی، رسول. حبیبی، صیاد. (۱۳۹۰). تحلیلی بر نقش فضاهای شهری در ایجاد سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: شهرکرد). فصلنامه مطالعات شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان، زمستان، سال ۱، شماره ۱، صص ۱۸-۱.
۹. سجادی، ژیلا. کلاتری، بهروز. یاری قلی، و. (۱۳۹۲). چالش‌های پیش روی نظام مدیریت محله محور (با تأکید بر کلان‌شهر تهران). اولین کنفرانس معماری و فضاهای شهری پایدار، گروه پژوهش‌های کاربردی پرمان.
۱۰. شیخی، محمد تقی. (۱۳۸۹). جامعه شناسی شهری. شرکت سهامی انتشار، تهران.

۱۱. شیعه، اسماعیل. (۱۳۸۵). مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری. انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.
۱۲. صفائیان، لیلا. (۱۳۹۳). برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای با تاکید بر سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: محله عباسقلی خان زنجان). نهمین سمپوزیوم پیشرفت‌های علوم و تکنولوژی مشهد، ۲۹ آبان.
۱۳. طالبی نژاد، مهدی. (۱۳۸۹). بررسی جایگاه کارکرد و کاربرد دو الگوی مشارکت اجتماعی (شورایاری) و (مدیریت محله) در تحقق نظارت همگانی. همایش علمی حکمرانی خوب شهری، تهران، مجموعه مقالات تهران: تیسرا.
۱۴. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۵): جامعه شناسی. ترجمه: منوچهر صبوری، نشر نی، چاپ ۱۷، تهران.
۱۵. مجیدی‌خامنه، بتول. کولیوند، حسن. (۱۳۹۱). تحلیل ساختار فضایی محله شهری بر مبنای توسعه پایدار اجتماع محور (مطالعه موردی: محله دارآباد تهران). فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، شماره ۱۹، صص ۷۴-۴۷.
۱۶. نوابخش، مهدی. فیروز آبادی، آمنه. (۱۳۹۱). انسجام اجتماعی شهری و عوامل مرتبط با آن در شهر کرمانشاه. مطالعات جامعه شناسی شهری، سال ۲، شماره ۵، صص ۵۸-۳۳.
۱۷. نیکزاد، اکرم. (۱۳۹۴). مشارکت مردم در توسعه مدیریت شهری. انتشارات دانشیاران ایران، تهران.
۱۸. هاروی، دیوید. (۱۳۸۲). عدالت اجتماعی و شهر. ترجمه: فرخ حسامیان و همکاران، انتشارات شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری، تهران.
19. Capon, Noel, JohnU. (1990). **Determinants of financial performance: a meta-analysis.** Management Science, Vol 36, pp 1159-1143.
20. Chin, W., 1988. **The partial least squares approach to structural equation modeling.** Mahwah, New Jersey: In G.A. Marcoulides (Ed.), Modern methods for business research, Lawrence Erlbaum Associates.
21. Damanpour, Fariborz. (1990). **Innovation effectiveness, adoption and organizational performance.** Innovation and creativity at work: Psychological and organizational strategies, pp141-125.
22. Fornell, C. & Larcker, D., (1981). **Evaluating structural equations models with unobservable variables and**

- measurement error.** Journal of Marketing Research, 1(18), pp. 39-50.
23. Gaynor, Gerard. (2002). **Innovation by design: what it takes to keep your company on the cutting edge**, New York, Amacom Books.
24. Hasanah, Tunira. (2015), **Potential Social Capital of Indonesian Immigrant in Malaysia: A Preliminary Research**, Social and Behavioral Sciences 211 (2015) 383 – 389.
25. Surya, Batara (2016), **The processes analysis of urbanization, spatial articulation, social change and social capital difference in the dynamics of new town development in the fringe area of Makassar City (case study: In Metro Tanjung Bunga Area, Makassar City)**, Social and Behavioral Sciences 227 (2016) 216 – 231.
26. Vergolini, Loris. (2011). **Social cohesion in Europe: How do the different dimensions of inequality affect social cohesion?**, International Journal of Comparative Sociology 52(3) 52(3) 197–214.
27. Wandersman, A., & Florin, P. (2008). **Citizen participation and community organizations. In J. Rappaport & E. Seidman (Eds.), Handbook of community psychology.** New York.
28. Yourike Prasisca, Surjono, Rizal Sutikno, Fauzul. (2015), **Gender Equality and Social Capital as Rural Development Indicators in Indonesia (Case: Malang Regency, Indonesia)**, Social and Behavioral Sciences 211 (2015) 370 – 374.